

Rapport

efter kvalitetsgranskning av skolornas arbete
med demokrati och värdegrund vid Linnéskolan i
Malmö kommun

Innehåll

Inledning

Bakgrundsuppgifter om Linnéskolan

Resultat

Syfte och frågeställningar

Metod och material

Inledning

Skolinspektionen genomför en kvalitetsgranskning av skolornas arbete med demokrati och värdegrund i grundskolans senare år under våren 2012. Granskningen vid Linnéskolan i Malmö kommun ingår i detta projekt.

Linnéskolan besöktes den 27 mars – 30 mars 2012. Ansvariga inspektörer har utredarna Martin Eksath och Angerd Eilard varit. I denna rapport redovisar inspektörerna sina iakttagelser, analyser och bedömningar. Förutom en redogörelse av kvalitetsgranskningens resultat ges även en kort beskrivning av granskningens syfte, frågeställningar och genomförande.

Kvalitetsgranskningen av skolornas arbete med demokrati och värdegrund genomförs i sammanlagt 17 grundskolor. När kvalitetsgranskningen är avslutad i sin helhet redovisas de samlade resultaten i en övergripande kvalitetsgranskningsrapport. För de skolor som ingått i granskningen ger rapporten en referensram och en möjlighet till jämförelse med förhållanden på andra skolor. Det enskilda beslutet kan därmed sättas in i ett större sammanhang.

Bakgrundsuppgifter om Linnéskolan

Linnéskolan ligger i stadsdel Limhamn-Bunkeflo som har Malmös högsta medelinkomst. De socioekonomiska förutsättningarna är gynnsamma med en låg andel arbetslöshet och en hög andel av invånarna i stadsdelen som har gymnasial eller eftergymnasial utbildning. Kunskapsresultaten är väsentligt över genomsnittet i Malmö kommun.

Verksamheten på Linnéskolan omfattar grundskola för årskurserna 6–9 och leds av en rektor, som är underställd stadsdelens utbildningschef. Skolans elever och pedagogiska personal arbetar i s.k. horisontella arbetslag, dvs. de

lärare som undervisar i skolår 6 bildar ett arbetslag, skolår 7 ett annat osv. Skolan består av tre byggnader, varav de äldsta härstammar från tidigt 1900-tal.

På Linnéskolan finns 263 elever. Till följd av ett avtal mellan stadsdelarna Hyllie och Limhamn-Bunkeflo har Linnéskolan sedan 2007 tillfälligt tagit emot elever från Kroksbäcksskolan i Hyllie pga. en ombyggnad av den senare skolan. Stadsdel Hyllie är, till skillnad från Limhamn-Bunkeflo, en stadsdel med många olika nationaliteter och en majoritet av befolkningen med annat modersmål än svenska. Detta har inneburit att Linnéskolan har arbetat med att integrera elever med väsentligt skilda bakgrunder med varandra i ett integrationsprojekt. 78 elever i årskurserna 8 och 9 kommer idag från Kroksbäcksskolan.

På Linnéskolan finns sedan läsåret 2010/2011 en särskild undervisningsgrupp för elever med neuropsykiatriska diagnoser, framförallt för elever med autism.

Resultat

Skolorna ska enligt skollagen och läroplanen bidra till att eleverna utvecklar sådan *medborgerlig kompetens* som behövs för att leva, verka och utöva ett aktivt medborgarskap i ett demokratiskt samhälle.¹ Detta arbete kräver av skolorna att de hos eleverna

- 1) förankrar grundläggande demokratiska *värderingar* som det svenska samhället enligt lagstiftningen vilar på, däribland tolerans, jämlikhet, solidaritet samt respekt för mänskliga rättigheter och för vår gemensamma miljö
- 2) utvecklar *kunskaper* om politik och samhälle, dvs. teoretisk kunskap om hur demokratin fungerar, samt andra kunskaper som behövs för att aktivt kunna delta i samhällslivet
- 3) främjar vissa *förmågor* i form av praktiska färdigheter som alla behöver för att leva och verka i ett demokratiskt samhälle, såsom läskunnighet, informationssökningskompetens, självständigt och källkritiskt tänkande samt kommunikationsförmåga, men också praktisk erfarenhet av ansvarstagande, delaktighet och inflytande.

¹ Skollagen (2010:800) 1 kap. 4, 5 och 10 §§ samt 10 kap. 2 §; Lgr11, *Läroplan för grundskolan, fritidshemmet och förskoleklassen* (2011), 1. Skolans värdegrund och uppdrag, 2.1. Normer och värden, 2.2. Kunskaper, 2.3. Elevernas ansvar och inflytande, 2.8. Rektors ansvar samt 3. Kursplaner avseende de ämnen i vilka lektioner har besökts. Se även *Litteraturöversikt inför kvalitetsgranskning med inriktning mot skolans arbete med demokrati-uppdraget och värdegrunden*, Ekman (2011) på www.skolinspektionen.se/demokrati.

Kvalitetsgranskningen har med utgångspunkt i detta gjort en bedömning av om undervisningen och kommunikationsklimatet på Linnéskolan, ger eleverna förutsättningar att tillägna sig medborgerlig kompetens i form av grundläggande värden, kunskaper och förmågor, som de enligt styrdokumentet behöver. De utvecklingsområden inom ramen för de båda områden som granskningen spänner över som bedöms föreligga på skolan redovisas nedan, under respektive granskningsområde. *Det första* berör skolans kommunikationsklimat på en övergripande skolnivå inklusive rektors ansvar för att det finns en helhetssyn och gemensam arbetsstrategi då det gäller skolans demokrati- och värdegrundsuppdrag. *Det andra* avser kommunikationsklimatet på klassrumsnivå och lärarnas ansvar för demokrati- och värdegrundsuppdraget i den undervisning som bedrivs i enskilda ämnen. Inom varje granskningsområde kan det alltså förekomma flera olika utvecklingsområden.

Förhållningssätt och kommunikationsklimat på skolnivå

Det kvalitetsaspekter som beskrivs och diskuteras under denna rubrik uppehåller sig kring huruvida rektor och lärare tar ansvar för att det råder ett tillåtande diskussionsklimat på skolan och om rektor säkerställer att samsyn och en gemensam strategi genomsyrar skolans demokrati- och värdegrundsarbete.

Skolans kommunikationsklimat

I Skolinspektionens beslut efter tillsyn av Linnéskolan 2010 konstateras att miljön på skolan emellanåt upplevs som orolig och lektionerna i en del klasser beskrivs som stökiga. I beslutet redogörs för att alla på skolan inte i tillräcklig utsträckning arbetar för att relationerna mellan vuxna och elever eller mellan eleverna sinsemellan bygger på respekt och ömsesidigt förtroende. Skolans plan mot kränkande behandling för läsåret 2011/12, benämnd likabehandlingsplan, uppmärksammar att en del elever känner sig otrygga på skolans område. Enligt den prioriterade åtgärd som Linnéskolan lyfter fram i planen ska skolklimatet förbättras genom att eleverna ska ges möjlighet att ge uttryck för var de känner sig otrygga utifrån en riskanalys som ska genomföras av elevrådet.

Det är en mångfasetterad bild som framträder av skolans kommunikationsklimat vid besökstillfället. Vid samtliga intervjuer ges uttryck för att det generellt råder en god stämning mellan eleverna på Linnéskolan. Samtidigt finns det både elever och lärare som anser att det är stökigt på rasterna och i skolans

korridorer, vilket i viss utsträckning även är inspektörernas intryck under besöket på skolan. Den fysiska miljön vid besökstillfället präglas av klotter på elevernas skolbänkar, skåp och dörrar, och korridoren som eleverna vistas i mellan lektionspassen är täckt med papperslappar och skräp. Eleverna för fram att de upplever en stor skillnad mellan de olika lärarna avseende deras engagemang kring den fysiska miljön. Vissa bryr sig medan andra har slutat eller tröttnat på att bry sig, säger eleverna. I den enkät som lärarna ombeds besvara i samband med Skolinspektionens besök är det en spridning mellan lärarna huruvida de upplever ett öppet samtalsklimat på skolan och cirka en tredjedel uppger att de inte uppfattar klimatet mellan lärarna som öppet². Flertalet elever uppfattar i motsvarande elevenkät att elever och lärare däremot respekterar varandra på skolan³. Vid elevintervjun framförs uppfattningen att för att lärarna ska tycka att en elev är en bra elev ska eleven i första hand vara ordningsam.

Såväl lärare som elever uppger vid intervjuerna att de inte tror att mobbning förekommer på Linnéskolan och det finns vuxna som i intervjuer är tydliga med att markera att exempelvis kränkande kommentarer inte är acceptabelt. Samtidigt framkommer vid intervjuerna och vid observationerna en bild av att det i hög utsträckning förefaller vara avhängigt den enskilde lärarens vilja och förmåga att uppmuntra ett klimat som tillåter meningsutbyten. Däremot uppger 8 av 17 elever i den nämnda enkäten att det förekommer rasism och främlingsfientlighet på skolan⁴. Linnéskolan visar i sin likabehandlingsplan på en medvetenhet om att skolan behöver sätta in insatser för att förbättra elevernas trygghet. Vid intervjuerna lyfter flera elever fram att de överlag känner sig trygga på skolan. Trots detta finns det elever som uppger att de inte skulle våga säga till om de blir vittne till att en annan elev förstör något på skolan. "Man vill inte själv bli utsatt", kommenterar exempelvis en elev.

Sammanfattningsvis är det Skolinspektionens bedömning att kommunikationsklimatet på Linnéskolan varierar. Det finns elever som vittnar om en känsla

² Påståendet i lärarenkäten lyder "På den här skolan råder det ett öppet och tillåtande samtalsklimat bland personalen". 7 lärare har uppgett alternativet "Stämmer mycket bra", 8 lärare alternativet "stämmer ganska bra" och 7 lärare alternativet "stämmer ganska dåligt".

³ Påståendet i elevenkäten lyder "I min skola respekterar lärare och elever varandra". 4 elever har uppgett alternativet "Stämmer mycket bra", 10 elever alternativet "stämmer ganska bra och 3 elever "stämmer ganska dåligt".

⁴ Påståendet i elevenkäten lyder "I min skola förekommer rasism och främlingsfientlighet". 2 elever har uppgett alternativet "Stämmer mycket bra", 6 elever alternativet "stämmer ganska bra, 4 elever "stämmer ganska dåligt" och 5 elever "stämmer mycket dåligt".

av obehag inför tanken på att berätta eller ingripa om de ser någon som förstör. För att kunna lyfta demokrati- och värdegrundsarbetet behöver rektor ta ansvar för att skolan gör samordnade insatser för att förbättra klimatet, så att alla elever kan känna sig trygga och ge uttryck för sina åsikter.

Skolans samsyn och arbetsstrategi

I en verksamhetsbroschyr beskriver Linnéskolan att man vill vara en skola som kan skapa en bra skolgång genom att erbjuda eleverna många projekt. I skolans verksamhetsredogörelse samt i Stadsdel Limhamn-Bunkeflors redogörelse för åtgärder efter Skolinspektionens tillsyn⁵ beskrivs att skolan har påbörjat ett antal olika projekt som riktar sig mot värdegrundsarbetet och som av rektorn beskrivs som ett komplement till uppdraget i läroplanen. I samtliga intervjuer framkommer också en bild av en skola som satsat på ett flertal projekt som kan relaterade till skolans värdegrundsuppdrag.

"Knowing me knowing you" är ett EU-projekt med syfte att lära känna elever på partnerskolor i Danmark, Österrike, Wales och på Irland genom att sända olika presentationer mellan skolorna. "Spiritus Mundi" är ett projekt i samarbete med Malmö Opera som syftar till att skapa samförstånd mellan elever på skolan genom musik. "Show me your shoes" är ett annat tvåårigt EU-projekt, där samtliga elever i en årskurs och deras lärare deltar i nätverkskonferenser tillsammans med skolor i Danmark, Finland, Frankrike, Tyskland, Wales och Spanien. Syftet är att utbyta erfarenheter kring kulturella värderingar, språk, religion med mera. "Knot Violence" är ett ettårigt projekt med organisationen Non Violence där samtliga elever och personal varit involverade. Syftet är att genom utbildningar i konflikthantering och icke-våld skapa ett tryggare Malmö. "Café Muggen" är ett skolprojekt med syfte att skapa samhörighet mellan skolans elever från Kroksbäcksområdet respektive Limhamnsområdet genom att låta eleverna driva ett eget skolkafé. "Design to Improve life" är ett projekt under ledning av ett danskt konsultföretag med syfte att utbilda lärare i processkompetens. "Så Sant" är ett projekt i samarbete med 13 skolor i Malmö kommun där lärare erbjuds deltagande i workshops för att förbättra undervisningen i sex- och samlevnad och dess koppling till värdegrundsfrågor.

Utöver dessa projekt har skolan genomfört ett flertal andra satsningar såsom olika temadagar med kopplingar till värdegrundsfrågor samt livskunskap på schemat. Det finns lärare som uppger vid intervjuerna att de är projektrötta

⁵ Stadsdelens protokoll 2011-10-04

eller att de har tappat tron på projekt, då de upplever att mycket går förlorat på grund av en bristande kontinuitet. En lärare säger att man som lärare önskar att man kunde få göra något hela tiden istället. I Skolinspektionens beslut efter tillsyn av Linnéskolan 2010 konstateras att eleverna inte uppfattar att det finns någon gemensam satsning på värdegrundsfrågor som involverar alla på skolan och att engagemanget för de olika förebyggande satsningarna varierar bland lärarna. Ett undantag från det beskrivna, där flera lärare ger uttryck för en mer positiv bild, är det tidigare nämnda integrationsprojektet, där Linnéskolan tar emot elever från Kroksbäcksskolan.

Som tidigare beskrivits upplevs det som stundtals stökigt på rasterna och i skolans korridorer vilket ställer krav på att de satsningar som görs rörande värdegrundsfrågor förankras hos såväl personal som elever så att alla blir involverade. Lärare berättar vid intervju att de inte vet hur arbetet sker i andra arbetslag på skolan, då skolans olika arbetslag är organisatoriskt isolerade från varandra. Rektor uppger att de olika arbetslagen har kommit olika långt i arbetet med värdegrundsfrågor beroende på att det är skillnad mellan lärarna i vilken uträkning de är tillräckligt trygga som individer för att hantera frågor kring värdegrund och att det saknas en gemensam grundsyn. Rektorn framhåller att bristen på samsyn kan bero på att lärare inte är vana vid att samarbeta eller att de uppfattar demokrati- och värdegrundsuppdraget som ett merarbete som behöver motiveras.

Vid besökstillfället noterar inspektörerna att hakkors som ritats på både elevskåp, klassrumsdörr och inne i den följda klassens hemklassrum inte tas bort. Hakkorssymbolen, som enligt brottsbalken⁶, faller under bestämmelsen om hets mot folkgrupp, framträder förhållandevis markant men trots detta sitter samtliga hakkors kvar under de fyra dagar som inspektörerna besökte skolan. Vid elevintervju uppges en möjlig orsak till detta vara att man, dvs. elever och lärare, inte tycker att det är så allvarligt. Samtidigt beskriver lärare och elever att det har förekommit att undervisningen har avbrutits en till två gånger om året för att samtliga elever ska städa bort skräp och klotter. Ett ytterligare uttryck för att skolan inte har ett gemensamt förhållningssätt då det gäller värdegrundsfrågor är att en lärare under intervjun uppger en fördomsfull utsaga om eleverna. Läraren menar att den skräpiga miljön inte fanns förr på skolan utan är en följd av att skolan nu har elever från länder där det enligt läraren är acceptabelt att slänga saker på marken och spotta på golvet. Det ska dock betonas att övriga lärare speglade andra uppfattningar. Enligt rektorn, har det tidigare

⁶ För förtydligande se Brottsbalken 16 kap. 8 § brottsbalken (1962:700).

förekommit problem med föräldrar som gett uttryck för främlingsfientliga åsikter i samband med starten av skolans integrationsprojekt. Däremot framför rektorn att de ritade hakkorsen på skolan enligt honom inte bör ses som en symbol för främlingsfientlighet utan i detta sammanhang såsom ett uttryck för missnöje eller ett behov av att uppmärksammas, eller som rektorn uttrycker det - samma fenomen som att bränna en papperskorg.

I granskningens lärarenkät har lärarna fått ge korta beskrivningar kring hur de tolkar några av de bärande begreppen i uppdraget. Dessa svar, samt vad lärarna framför vid intervjun, styrker att det är en spännvidd mellan de uppfattningar om begreppen som de olika lärarna ger uttryck för. Flertalet elever uppger i motsvarande elevenkät att de inte vet vad begreppet "värdegrund"⁷ betyder medan några, liksom flera lärare kopplar begreppet till "allas lika värde". Även vid elevintervjun har eleverna svårt att sätta ord på begreppet "värdegrund". Vid lärarintervjun diskuteras vilka medborgerliga kompetenser som anses vara viktiga att eleverna tillägnar sig för att kunna fungera bra i samhället. Det som lärarna framhåller är värdet av att eleverna har en bra social kompetens så de vet hur de ska behandla andra och att de ska veta vad som är rätt och fel i samhället. Inspektörernas intryck under lektionsobservationerna är också att eleverna överlag är tillmötesgående och sociala, men att de sällan ifrågasätter den information som ges eller ger uttryck för ett kritiskt förhållningssätt.

Av elev- och lärarintervjuer framkommer att inte alla lärare tillämpar skolans gemensamma ordningsregler, som bland annat finns på skolans hemsida. Detta bekräftas även vid intervjuer med såväl skolledningen som övrig personal och framfördes även i Skolinspektionens beslut efter tillsyn 2010. Som exempel på variationen i efterlevnaden av skolans regler noterar inspektörerna att det skiftar mellan olika lärare huruvida mobiltelefoner får användas i klassrummet. En annan regel på skolan är att elever och lärare ska komma i tid till lektionerna, vilket oftast sker under skolbesöket. Eleverna har dessutom i stort sett alltid med sig material till lektionerna. Däremot varierar det betydligt i vilken utsträckning lärarna väljer att avsluta sina lektioner i relation till den schema-lagda lektionstiden. Under inspektörernas besök slutar 12 av 17 genomförda lektioner före utsatt tid, vilket sammantaget innebär att nästan två timmars undervisningstid går förlorad under dessa tre dagar.

⁷ Formuleringen i elevenkäten lyder "Beskriv (kortfattat) vad begreppet värdegrund betyder för dig"

Sammanfattningsvis är det Skolinspektionens bedömning att det saknas helhetsperspektiv i Linnéskolans demokrati- och värdegrundsarbete. Rektorn och lärare har startat processer i form av projekt, temadagar och aktiviteter för att personalen ska ges kunskap om och kompetens att tolka demokrati- och värdegrundsuppdraget och omsätta detta i undervisningen. Det är dock väsentligt att rektorn träder fram och förtydligar sin roll och sitt ansvar för detta, då flera av de projekt som genomförts upplevs som splittrande då de i alltför hög utsträckning ligger utanför lärarnas ordinarie undervisning. Ett undantag utgör här integrationsprojektet med eleverna från Kroksbäcksskolan, vilket pågått länge och förefaller vara integrerat i verksamheten. Rektorn behöver annars överlag säkerställa att det finns en gemensam strategi och ett förhållningssätt som genomsyrar skolans demokrati- och värdegrundsarbete. En brist i skolans värdegrundsarbete är att det saknas rutiner för att omedelbart avlägsna hakors eller andra symboler som kan förknippas med allvarlig förföljelse av folkgrupp eller annan sådan grupp av personer på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung eller trosbekännelse.

Undervisning och kommunikationsklimat i klassrummen

Det kvalitetsaspekter som beskrivs och diskuteras under denna rubrik uppehåller sig vid hur demokrati- och värdegrundsuppdraget iscensätts i klassrummen och hur det anpassas till undervisningen i olika ämnen. Resonemangen lyfter fram om undervisningen struktureras och genomförs så att alla elever får möjlighet att uttrycka, utmana och kritiskt reflektera över sina egna föreställningar och åsikter i relation till olika slags kunskap, synsätt och normer.⁸

Kunskaper och värden i undervisningen

Lärarna ansvarar enligt Skolförordningen såsom den uttolkas i Skolverkets Allmänna råd⁹ för att undervisningen utgår från läroplanen och att eleverna erbjuds en strukturerad och tankeutvecklande undervisning, genom att se till att skolans pedagogiska planering följs och att eleverna bjuds in att ta del av både kunskaper och värden i undervisningen.

Av inspektörernas lektionsobservationer framkommer att det varierar i vilken utsträckning undervisningen genomförs så att eleverna får ta del av både

⁸ 5 kap. 2 § skolförordningen enligt Skolverkets Allmänna Råd (2011). *Planering och genomförande av undervisningen – för grundskolan, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan*. Skolverket: Stockholm.

⁹ Skolförordningen 5 kap. 2 § enligt a.a., kap. "Genomförande"

kunskaper och värden. Den bild som framkommer i den enkät¹⁰ som Skolinspektionen låter lärarna besvara under besöket understryker att förståelsen bland lärarna skiftar avseende hur demokratiuppdraget kan kopplas till den egna undervisningen. Lärare som undervisar i de samhällsorienterande ämnena uppger i enkäten att de upplever att demokratiuppdraget ingår på ett mer naturligt sätt i dessa ämnen. Den strukturerade planeringen av undervisningen skiljer sig åt mellan lärarna, men de flesta lärarna är noga med att inleda lektionerna med att skriva på tavlan vilka moment eleverna ska arbeta med under lektionen och andra redovisar dagens innehåll muntligt. Några lärare uppmärksammar vid denna inledning ämnets syfte eller vilka förmågor eleverna ska utveckla i undervisningen. Detta sker till exempel i ämnet biologi. I samband med en laboration där eleverna dissekerar ett hjärta förs resonemang kring hjärtats funktion och vikten av att leva och äta rätt. Inspektörernas generella intryck vid observationstillfällena är dock att det är sällan som lektionsinnehållet vid dessa tillfällen placeras in i ett större sammanhang och att undervisningen i hög grad tycks styras av det centrala innehållet i arbetsområdet.

Då eleverna får samarbeta och tillsammans med läraren utbyta erfarenheter och tankar ges de¹¹ möjlighet att utvecklas mot de mål som anges under normer och värden i läroplanen. Vanligaste lektionsupplägget på skolan enligt elevernas utsagor samt att döma av lektionsobservationerna är en gemensam lärarledd genomgång följt av individuellt arbete. Eleverna får också ofta sitta i grupp under lektionerna, men det varierar mellan grupperna och mellan ämnena i vilken utsträckning eleverna utbyter tankar och erfarenheter med varandra. På några lektioner får eleverna arbeta självständigt med en uppgift. Självständigt arbete med en viss uppgift kan i vissa fall i sig betraktas som en medborgar-kompetens. Samtidigt ska det betonas att individuellt arbete enligt såväl Skolinspektionens erfarenheter som kommentarerna till Skolverkets Allmänna råd inte sällan innebär att eleverna i alltför hög grad utlämnas till sig själva. På några lektioner arbetar eleverna individuellt med att besvara frågor på stencilar även om de är fysiskt placerade i grupp. I ämnet matematik diskuteras däremot elevernas hemuppgift i grupper och eleverna får tala och förklara matematik för varandra. Läraren uppmuntrar eleverna att diskutera felaktiga lösningar genom att säga "varje gång man gör ett fel, så lär man sig något".

De flesta lektioner som observeras präglas av en hög grad av arbetsintensitet och koncentration, men med få spontana eller oplanerade inslag. En vanlig elevfråga är "kommer detta på provet". Vid andra tillfällen är det läraren som förekommer frågan genom att berätta vad eleverna inte behöver lära sig

¹⁰ Formuleringen i lärarenkäten lyder: "Hur kopplar du demokratiuppdraget till ditt ämne och din egen undervisning?"

¹¹ Se Skolverkets allmänna råd för planering och genomförande av undervisningen (2011).

respektive vad de behöver lära sig, där det sistnämnda tycks vara synonymt med det som kommer på provet. Det finns en risk att läraren inte bjuder in till fördjupade samtal eller ifrågasättanden utan enbart fokuserar på kursplanens ämnesspecifika kunskaper.

Sammanfattningsvis är det Skolinspektionens bedömning att det varierar i vilken utsträckning lärarna på Linnéskolan planerar och genomför undervisningen så att eleverna får möjlighet att ta del av både kunskaper och värden. Rektorn bör säkerställa att kursplanernas syfte och mål förankras på ett tydligare sätt i alla ämnen så att eleverna får de förutsättningar de behöver för att utveckla sina medborgerliga kompetenser i form av grundläggande värden, kunskaper och förmågor, som de enligt styrdokumentet behöver.

Alla elevers möjligheter att komma till tals i undervisningen

Observationer och intervjuer med lärare och elever visar att kvaliteter i undervisningen som delaktighet och möjligheter att komma till tals skiljer sig åt mellan olika ämnen. I vissa ämnen åstadkommer lärarna en undervisning som gör att eleverna blir delaktiga och får en möjlighet att komma till tals, medan eleverna i andra ämnen inte får denna möjlighet. Ett exempel på delaktighet finner inspektörerna under en lektion i ämnet musik, där eleverna övar på en sång. Halva gruppen spelar instrument under handledning av läraren och den andra gruppen övar sång i ett angränsande rum. Då läraren kommer till det andra rummet har eleverna på eget initiativ delat upp sången i stämmor. Läraren bejakar detta på ett positivt sätt samtidigt som han hjälper eleverna att renodla stämmorna. Lektionen avslutas med ett samtal, där läraren berättar för de olika grupperna hur de bidragit till att utveckla den gemensamma sången och ger konstruktiv feedback på detta.

Inspektörerna upplever, med något undantag, lärarnas bemötande av eleverna som gott och respektfullt. På flera lektioner ges dock inte eleverna några större möjligheter till inflytande eller delaktighet och i den enkät¹² som Skolinspektionen låter eleverna i den besökta klassen besvara, anser 7 av de 17 svarande eleverna att eleverna endast i låg utsträckning är med och bestämmer hur de

¹² Påståendet i elevenkäten lyder: "I min skola är eleverna med och bestämmer hur vi ska arbeta med olika skoluppgifter". 2 elever har uppgett alternativet "Stämmer mycket bra", 8 elever alternativet "stämmer ganska bra, 5 elever alternativet " stämmer ganska dåligt" och 2 elever "stämmer mycket dåligt".

ska arbeta med olika skoluppgifter. I samma enkät antyds att begreppet "elevinflytande" inte är bekant för en majoritet av eleverna¹³.

Att eleverna i tid får ta del av kursernas syfte och innehåll kan ses som en förutsättning för att eleverna ska kunna ha något inflytande över sitt lärande och ges möjlighet till kritiskt och självständigt tänkande. På de lektioner som inspektörerna bevitnar redogör lärarna överlag för den aktuella lektionens innehåll. Vid elevintervjun framför dock flera elever att de inte tycker att de är med och påverkar och det framkommer en bild av att eleverna upplever sig vara dåligt informerade om sin rätt till inflytande och att eleverna oftast inte kopplar inflytande till möjligheten att kunna påverka undervisningens innehåll och utformning.

En väsentlig del av skolans demokratiuppdrag omfattar att eleverna ska ges möjlighet att träna sig att arbeta i demokratiska former. Det formella elevinflytandet i form av elevråd fungerar väl enligt rektorn och en representant från elevrådet. De deltagande eleverna är med och påverkar bland annat olika projekt som ombyggnaden av skolans elevcafé och deltar i skolans trygghetsundersökning. Klassråd är schemalagt, men denna tid ägnas enligt eleverna mestadels åt information från läraren eller till egen studietid. Lärarnas syn på elevinflytande varierar enligt enkäter och intervjuer. Flera lärare talar om vikten av att eleverna ges möjlighet att påverka sin skolsituation, medan andra framför i lärarenkäten att elever på högstadiet som regel inte är tillräckligt mogna för att ta ett strukturellt ansvar eller att det inte är möjligt med elevinflytande i en hierarkisk skolorganisation.

Inspektörerna kan konstatera att det på någon av de observerade lektionerna har funnits elever som bara har suttit av tiden, utan att göra någonting alls, och utan att lärarna har gjort någon större ansträngning för att motivera eller inkludera dessa elever. Vid andra lektioner ges exempel på hur läraren lyckats stötta och inkludera dessa elever genom att tydligt uppmärksamma eleven på att läraren har förväntningar på att denne ska visa resultat.

Sammanfattningsvis är det Skolinspektionens bedömning att det varierar i vilken utsträckning lärarna på Linnéskolan strukturerar och genomför undervisningen på ett sätt som främjar elevernas möjligheter att komma till tals i undervisningen. Vissa lärare skapar goda förutsättningar för att få flertalet elever att vara delaktiga i diskussioner och i arbetsprocesser medan andra

¹³ Frågan i enkäten är öppen och lyder: "Beskriv (kortfattat) vad elevinflytande betyder för dig?"

lärare gör detta i liten utsträckning eller inte alls. Lärarna har ett gemensamt uppdrag att planera och implementera undervisningen i syfte att få elever som inte är aktiva att vara delaktiga och engagerade i undervisningen. Elevernas formella möjlighet att påverka genom till exempel klassråd behöver slutligen tydliggöras och förstärkas.

Kritiskt och normkritiskt tänkande i undervisningen

Enligt skolförfattningarna så som de uttolkas i Skolverkets allmänna råd¹⁴ bör läraren i sin undervisning utmana elevernas föreställningar i förhållande till såväl vetenskaplig som erfarenhetsbaserad kunskap samt till normer, värderingar och olika perspektiv. Detta är en del av det som kan betraktas som närvaro av kritiskt och normkritiskt tänkande på lektionerna i olika ämnen och ställer stora krav på lärarnas egen medborgerliga kompetens, både avseende att kunna hantera elevernas relationer och kontroverser och att kunna balansera de oförfärliga demokratiska värdena mot kulturspecifika värden eller egenintressen.

I lärarintervjuerna står det klart att lärarna diskuterar undervisningen på mer informell basis med sina närmaste kollegor eller i sitt arbetslag. Det finns emellertid lärare som efterfrågar mer stöd i arbetet, exempelvis i form av mer strukturerade kollegiala diskussioner, där man kommer överens om tolkningsramar och förhållningssätt, för att i högre grad uppnå likvärdighet i arbetet. Lärarna ger under intervjun uttryck för att det är mycket upp till den enskilde läraren vad man gör i klassrummet och att de upplever att det saknas en gemensam hållning. Under granskningen har det exempelvis framkommit att toleransnivån bland personalen i relation till elevernas språkbruk varierar. På de allra flesta lektioner råder en respektfull språkmiljö, men på en lektion tillåts eleverna genomgående och utan synbar reaktion från läraren att säga "håll käften" och "fuck you" till varandra. Läraren uppger efter lektionen att eleverna saknar motivation för ämnet.

En lärare uppger i intervjun att det svåraste i demokrati och värdegrundsuppdraget är att "balansera det kulturella mot det allmängiltiga". Lärarna exemplifierar detta med att det finns elever som säger sig ha antipati gentemot judar

¹⁴ Skollagen (2010:800) 1 kap. 5 § och 2 kap. 9 §, 5 kap. 2 § skolförordningen (2011:195) och Lgr 11, 2.2 Kunskaper såsom författningarna uttolkas i Skolverkets Allmänna råd (2011) *Allmänna råd med kommentarer om planering och genomförande av undervisningen – för grundskolan, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan*, kap. "Genomförande".

och demonstrerar detta till exempel genom att radera bort Israels flagga från kartboken. För att möta detta har skolan haft en föreläsning med överlevande från ett nazityskt koncentrationsläger och även besökt en synagoga i Malmö. Flera lärare ger vid intervjuerna uttryck för att det är viktigt att stå upp för de demokratiska värdena, men uppger samtidigt att de som enskilda lärare känner sig ensamma i detta arbete och att "det är mycket upp till var och en" att ta debatten. Rektorn ger som förklaring att lärarna i varierande utsträckning är trygga i sig själva som människor och att eleverna snabbt läser av vilka lärare som väljer att inte stoppa ett negativt beteende. Skolans genomförda projekt "Knot Violence" har, enligt rektorn, varit ett led i att öka självkännedomen hos skolan lärare.

Datorer användes inte i undervisningen under någon av de observerade lektionerna och eleverna menar att det är sällan som datorer används. Däremot observerar inspektörerna att eleverna på några lektioner istället får använda sina mobiltelefoner för att söka efter stoff på Internet. Lärarna framför att eleverna överlag är dåliga på att förhålla sig kritiskt till källor på exempelvis Internet. Vidare anger de att detta inte är något som de har diskuterat med varandra, men enligt lärarenkäten¹⁵ uppger lärarna antingen att det stämmer mycket bra eller ganska bra att de uppmanar eleverna till kritisk reflektion. Utifrån de lektioner som inspektörerna har deltagit i kan det dock konstateras att det finns ett antal lektioner där möjligheten för elever att tänka kritiskt och värdera påståenden i relation till det aktuella ämnet är alltför begränsad. Under dessa lektioner ges som regel inte möjlighet till eleverna att reflektera kring olika slags kunskap, att till exempel genom dialog och debatt vara källkritiska och ifrågasätta vad som är tyckande och vad som är vetande. På ett läxförhör i ett av de samhällsorienterande ämnena hör inspektörerna dock att en elev ifrågasätter läraren när hon säger, på ett generellt plan, att det kan snöa vid kusten. Eleven menar att läroboken säger att snö är förknippat med inlands-klimat (och därmed inte finns vid kusten). "Då måste vi komma ihåg att ifrågasätta boken ibland, för visst snöar det här i Malmö ibland", säger läraren.

Det är överlag alltför sällan som lärarna griper tillfället i flykten att synliggöra etiska perspektiv i undervisningen och utmana eleverna att utveckla förmågan att göra personliga ställningstaganden och se konsekvenserna av olika hand-

¹⁵ Påståendet i enkäten lyder: "Jag uppmuntrar mina elever till kritisk reflektion". 12 lärare har uppgett alternativet "stämmer mycket bra" och 10 lärare alternativet "stämmer ganska bra".

lingsalternativ. I lärarenkäten¹⁶ framkommer att etiska perspektiv inte lyfts i alla ämnen och i skolans verksamhetsredogörelse uppger rektor också att elevernas möjlighet att förstå olika perspektiv är en del av undervisningen i de samhällsorienterande ämnena.

Skolan har därmed en utmaning i att göra den kunskap som förmedlas praktiskt applicerbar för eleverna. Delaktighet skulle kunna ses som en viktig pedagogisk komponent i undervisningen för att öka anknytningen mellan det teoretiska kunskapsinnehållet och den praktiska verkligheten. Under de observerade lektionerna varierar det huruvida eleverna ges möjlighet att delta för att konkretisera kunskapsinnehållet. På en lektion i ämnet teknik har eleverna som uppgift att utifrån fantasi och kunskap bygga en "grunka" som kan bidra till att minska koldioxidutsläppen i atmosfären. Uppgiften saknar tak och läraren använder ordet "grunka" istället för exempelvis "modell" för att inte begränsa elevernas fantasi. Enligt rektor och lärare kan skolans olika projekt på ett naturligt sätt lyfta in det etiska perspektivet i samtal och handling med eleverna.

Sammanfattningsvis är det Skolinspektionens bedömning att undervisningen i alla ämnen behöver struktureras och genomföras så att information värderas, kommenteras och diskuteras kritiskt och sakligt. Skolinspektionen har sett goda exempel, men som helhet behöver undervisningen struktureras och genomföras så att olika åsikter, normer och synsätt tillåts, synliggörs och vid behov diskuteras kritiskt. Det uppenbara underskottet i att praktiskt tillämpa de teoretiska kunskaperna kan möjligtvis ses som en indikator på att eleverna inte fått vara delaktiga i undervisningen i tillräcklig utsträckning. Det finns lärare som vid intervjuerna ger uttryck för ett kritiskt tänkande, men där den pedagogiska praktiken och ledarskapet i klassrummet behöver förstärkas då det gäller att utmana och hantera såväl de egna som elevernas föreställningar i förhållande till kunskapsuppdraget samt till olika normer, värderingar och perspektiv. Detta skulle kunna ske genom återkommande kollegiala diskussioner, där begrepp och mål klargörs, diskuteras och problematiseras.

¹⁶ Påståendet i enkäten lyder: "Mina elever får öva på att göra etiska ställningstaganden". 5 lärare har uppgett alternativet "stämmer mycket bra", 13 lärare alternativet "stämmer ganska bra" och 4 lärare alternativet "stämmer ganska dåligt".

Syfte och frågeställningar

Skolan har ett dubbelt uppdrag som förstärkts i den nya skollagstiftningen, och som består i att förmedla och förankra såväl kunskaper som demokratiska värden. Det demokratiska uppdraget ska enligt styrdokumentet genomsyra hela verksamheten och vara närvarande i undervisningen i alla ämnen. Kvalitetsgranskningens syfte är att granska hur detta sker på grundskolor runt om i landet, för att identifiera utvecklingsområden såväl som framgångsfaktorer som kan bidra till förhöjd kvalitet i skolornas demokrati- och värdegrundsarbete.

För att uppnå syftet genomförs granskningen utifrån en övergripande frågeställning om *huruvida undervisningen och kommunikationsklimatet på de granskade skolorna ger eleverna förutsättningar att tillägna sig medborgerlig kompetens i form av grundläggande värden, kunskaper och förmågor, som de enligt styrdokumentet behöver för att leva och verka i ett demokratiskt samhälle*. Denna frågeställning har i sin tur brutits ned i sex mer specifika frågor, som omfattar olika delar av de enskilda skolornas demokrati- och värdegrundsarbete inom ramen för de båda granskningsområdena ovan:

- 1) Säkerställer rektor att det finns en gemensam strategi som genomsyrar skolans demokrati- och värdegrundsarbete?
- 2) Tar rektor och lärare ansvar för att det råder ett diskussionsklimat på skolan som tillåter olika slags meningsutbyten?
- 3) Struktureras och genomförs undervisningen så att eleverna får ta del av både kunskaper och värden?
- 4) Struktureras och genomförs undervisningen så att alla elever får komma till tals?
- 5) Struktureras och genomförs undervisningen så att information kan värderas, kommenteras och diskuteras kritiskt och sakligt i olika ämnen?
- 6) Struktureras och genomförs undervisningen så att olika åsikter, normer och synsätt tillåts, synliggörs och vid behov diskuteras normkritiskt?

Metod och material

Granskningen genomförs i form av så kallade *fallstudier*, på totalt 17 grundskolor, slumpmässigt utvalda i 10 kommuner med lågt valdeltagande. Fallstudieansatsen innebär att varje skola betraktas som ett separat "fall" och de enskilda skolornas processer avseende demokrati- och värdegrundsarbetet granskas utifrån så många källor som möjligt och med hjälp av flera olika metoder. Särskilt fokus läggs på lektionsobservationer, genom att inspektörerna tillbringar

största delen av de fyra dagar som de visats på en skola, med att följa en viss klass eller elevgrupp, företrädesvis i årskurs 8, på deras undervisning i olika ämnen. På Linnéskolan följde inspektörerna undervisningen på sammanlagt 17 lektioner i flertalet av kursplanernas ämnen under tre dagar i en klass i årskurs 8. Dessutom observerades ett schemalagt pass med beteckningen "Info/klassråd/Studiesamtal/Studietid". Lektionerna i språkval utfördes med deltagande elever från samtliga tre klasser i årskurs 8. I anslutning till lektionsobservationerna har samtal förts med undervisande lärare och enkla enkäter har delats ut till elever och lärare. Underlag för bedömning har utöver detta erhållits genom en övergripande dokumentgenomgång, däribland av skolans självvärdering av verksamheten och lärarnas lektionsplaneringar, fokusgruppintervjuer med elever, lärare respektive övrig personal samt en avslutande intervju med rektor.